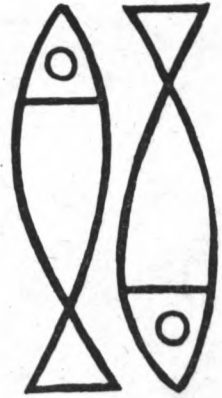

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Adres redactie: ds H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

revolutie

Dit nummer en het volgende van ons ons blad zullen bijna geheel gevuld zijn met artikelen over revolutie. Er komen verschillende aspecten niet aan de orde, omdat we dan bij de omvang van een boek zouden komen.

Deze themanummers brengen met zich mee, dat andere artikelen-series onderbroken worden. We nemen aan dat de lezers zullen begrijpen dat dit niet anders kan.

Wij leven in een tijd, waarin de roep om de verandering der structuren steeds dringender en ook wel steeds dreigender wordt. Al had Bilderdijk niet helemaal gelijk met zijn „in het verleden ligt het heden“, ongelijk had hij ook niet geheel. Vandaar dat aan de revolutie in het verleden de nodige aandacht wordt besteed. Helaas ontbreekt een artikel over „Luther en de Boerenopstand“, dat Prof. Veenhof zou schrijven, maar dat hem nu niet mogelijk is door zijn ziekte.

Geprobeerd is naast de aandacht voor de historie het heden niet uit het oog te verliezen. Het artikel van Mr Van Zwieten moge een voorbeeld zijn van onze aandacht ook voor zeer actuele problemen.

Voor de oudere lezers is met het woord revolutie het woord ongeloof direct verbonden. Sedert Groen en Kuyper kan dat niet anders.

Voor de jongeren zal dat niet het geval zijn. Integendeel vaak.

Het is goed bij het lezen van dit nummer te bedenken dat het woord revolutie op zich zelf een neutraal woord is. Het betekent omwenteling. Omwentelingen kunnen goed en kwaad zijn.

Als de omwenteling inderdaad voortkomt uit ongeloof, valt er niets goeds van te zeggen, zelfs niet als men de

Sommige revoluties zijn even rechtmatig van oorsprong als strekking geweest. Uit verregaande onderdrukking ontstaan, bedoelden en bewerkten zij het behoud van vrijheid en recht.

Door strenge toepassing der Revolutie-leer wordt men, in stelselmatige getrouwheid, tot de meest buitensporige ongerijmdheden en tot de ergste gruwelen geleid.

Groen van Prinsterer

De Revolutie is begonnen met de verklaring van de rechten van de mens, zij zal pas eindigen door de verklaring van de rechten Gods.

De Bonald

situatie, die ontstaat na de omwenteling, een betere zou vinden en ook werkelijk beter zou zijn dan de oude. Al wat niet uit het geloof is, is zonde.

Sedert de Praagse Vredesconferentie van 1964 is men gaan spreken van een „theologie van de revolutie“. Nu maar de dwaasheid van de uitdrukking in het midden latend, wordt daaruit wel duidelijk dat ook onder christenen revolutie niet direct meer verbonden wordt met ongeloof, maar juist verbonden met het geloof in Jezus van Nazareth. Of men dan ook de Christus der Schriften bedoelt, is vaak ook de vraag. Het geloof in de opstanding, zo stelt men, brengt met zich mee de opstand tegen alle onrecht en tegen alle mensen die onrecht begaan. Ook al zijn ze „boven ons gesteld“.

Hier ligt voor de christen, dunkt me, het hart van de kwestie.

Want niet in het geding kan zijn dat we het onrecht onrecht mogen noemen, maar wel in het geding is de vraag wat men, in de situatie van het onrecht geplaatst, wel of niet mag doen. Daarbij komt dan direct de vraag of de opstand ook een gewelddadige mag wezen.

Er zit een groot stuk tragiek in het vragen om een nieuwe Marx door de socialist dr Mansholt, zoals hij onlangs deed. Een groot deel van Europa en Azië wordt beheerst door wat men noemt Marxistische stellingen. Maar zelfs een socialist erkent met zijn vragen om een nieuwe Marx, dat deze revoluties geen blijvende en principiële verandering te weeg hebben gebracht. Daarbij valt te bedenken dat de revoluties uit de geschiedenis verschrikkelijk veel doden hebben gevraagd. Meer dan de systemen, waartegen men

in opstand kwam.

Dat de „verworpenen der aarde“ naar het geweld hebben gegrepen is niet zo vreemd. De bloedheren en tyrannen van deze wereld hebben het er maar al te veel naar gemaakt en maken het er nog maar al te veel naar. Maar dat zij op hun beurt meer doden op hun geweten hebben, is niet te weerspreken en een stuk „ijdelheid“, waarover de Prediker spreekt als hij het heeft over de zucht naar veranderingen. Het „geweld“ wordt altijd wel als tijdelijk voorgesteld, maar is helaas steeds een blijvend verschijnsel. De macht corrumpeert wel niet altijd, maar toch wel vaak.

De H. Schrift verbiedt ons in déze bedeling een heilstaat te verwachten. Zo lang de zonde woelt is er geen structuur te bedenken, die niet door die zonde wordt aangetast. Want het woord geldt nog steeds: alleen het Evangelie kan ons echt redden en bevrijden.

Het is goed te bedenken, dat wij dit alles kunnen zeggen en laten drukken in een vrij land. We lopen niet het gevaar in de gevangenis te komen. Het stille en geruste leven is echt iets om dankbaar voor te zijn. Tegelijk hebben we te zien dat er steeds meer een matschappij groeit, ook in het Westen, waarin het geweld a.h.w. ingebouwd wordt. Dan ontstaat de anarchie en daarna de dictatuur of van rechts of van links. Dat maakt voor mij geen principiële verschil. Daarom is het goed te vragen of we niet bezig zijn iets weg te werken dat we, als het eenmaal weg is, misschien wel nooit meer terug zullen ontvangen. Als deze nummers mogen dienen aan het stimuleren van het nadenken over deze dingen in het licht van de H. Schrift, dan is het doel van de redactie bereikt.

H. AMELINK - LANGERAK

H. E. S. WOLDRING - AMSTERDAM

Maatschappijkritiek en het veranderen van structuren

Inleiding

Er wordt tegenwoordig veel over maatschappijkritiek gesproken. Velen gaan er prat op een maatschappijkritische instelling te hebben. Op zichzelf is dit een bijzonder gunstige zaak, want het zou niet best zijn wanneer men de gang van zaken in de samenleving niet meer kritisch zou willen beoordelen.

Vooraf zogenaamde „linkse” studenten zijn tegenwoordig zeer absoluut en generaliserend in hun maatschappijkritiek. En de vraag is begrijpelijk: Waarom dit felle en generaliserend protest? Leven wij niet in een maatschappij met een overvloed aan konsumptie-artikelen, sociale voorzieningen en veel goede salarissen?

Ja, zeggen de maatschappijkritici, dat is het hem nu juist! Er is een overvloed aan konsumptie-artikelen en er bestaat zelfs een door de industrieën berekende slijtage. Na een tamelijk nauwkeurig te berekenen aantal jaren is een artikel versleten en moet er een nieuw exemplaar gekocht worden. De produktie en de konsumptie staan in onze samenleving centraal en men streeft steeds naar een hogere produktiviteit. De t.v. en kommunikatiedia werken er aan mee, dat deze produkten op zeer geraffineerde wijze bij ons in huis komen. Men noemt dat proces tegenwoordig „manipulatie”, dat wil zeggen dat steeds de indruk gewekt wordt dat men niet zonder deze artikelen kan en dat het ware menselijk geluk ervan afhangt.

Herbert Marcuse (de filosoof die de ideeën van de radikale studenten in boeken en artikelen uitwerkte) heeft in dit verband het onderscheid gemaakt tussen de **feitelijke** en de **echte, werkelijke** behoeften van de mens. Hij vroeg: is een mens werkelijk gelukkiger met een kleuren-t.v. dan met een zwart-

wit-beeld? Is het werkelijke geluk van de mens met twee auto's groter dan met één? Volgens Marcuse zijn dit door onze konsumptie maatschappij kunstmatig gekweekte behoeften. Er zitten natuurlijk aantrekkelijke kanten aan, maar het **wezenlijk** geluk van de mens wordt er niet door bepaald. M.i. heeft Marcuse op dit punt gelijk!

Deze, altijd naar méér strevende maatschappij vertoont volgens veel mensen een angstaanjagende ontwikkeling. De mogelijkheid om tegen deze ontwikkeling in te gaan is vrijwel uitgesloten. De verlangens en de wensen van de mensen vallen in belangrijke mate samen met de feitelijke stand van zaken en met de ontwikkeling van onze westerse konsumptie maatschappij. Dit vrijwel samenvallen van het feitelijke en het wenselijke betekent, dat onze samenleving eigenlijk maar één dimensie heeft. Daarom spreekt Marcuse over de **ééndimensionale samenleving en de ééndimensionale mens**.

Eén dimensie en ééndimensionaal betekent eigenlijk, dat er in het menselijke leven en in de samenleving geen diepte meer zit. Men voelt zich gelukkig met zijn kleuren-t.v. en de overvloed aan konsumptie-artikelen. Het materiële is het één en het al.

Men maakt van de buik zijn god en „op de zevende dag zult gij uw auto wasen”.

Marcuse protesteert en terecht!

Het werkelijke mens-zijn wordt niet door die materiële dingen bepaald. Er is meer. Daarover straks.

Daar komt bij, dat onze konsumptie maatschappij en onze welvaart duidelijke en langer wordende schaduwen vooruit werpt.

Er bestaat een hechte en moeilijk te ontwarren verwevenheid tussen de stijgende ontwikkeling van de industriële produktie en het militair apparaat. In

veel landen wordt de nationale economie in belangrijke mate bepaald door het in stand houden van het zogenaamde „industriële-militair” geheel.

De „oorlogsindustrieën” zijn voor de nationale economie niet van gering belang.

Ook deze ontwikkeling vervult velen met zorg voor de toekomst. Velen hebben angst voor de toekomst, die zij als ondoorzichtig en dreigend ervaren. Zij zien een dreigende Derde Wereldoorlog, een rampzalige milieuverontreiniging, naast de koude oorlog tussen Oost en West, een steeds groter wordende kloof tussen de rijke en de arme landen. Dit benauwt hen. Het politiek en industrieel bestel is zo ondoorzichtig geworden en omdat zij de mogelijkheden niet zien om er iets wezenlijks aan te veranderen, protesteren zij.

Het is een generaliserend en tragisch protest. Zij zien er geen gat meer in! Zij zien alleen dat het mis gaat! Daarom is het goed deze mensen serieus te nemen. Men kan over veel onderwerpen met hen van mening verschillen. Dit doet echter geen afbreuk aan het feit, dat zij door een grote onrust gedreven worden. En deze onrust is reëel, omdat de problemen die er aan ten grondslag liggen reëel zijn.

Maatschappijkritiek

In verband met dit onderwerp gaat het volgens prof. Verkuyl om de transformatie van de samenleving. Ontvluchten wij deze strijd, dan verdedigen wij volgens hem de gevestigde orde in de samenleving. De dringende vragen van maatschappijkritiek en structuurveranderingen vragen niet alleen de inzet van politici, maar zij vormen een uitdaging voor ieders besef van schuld en medeverantwoordelijkheid.

Er zijn problemen, die ons geen dag met rust mogen laten: de kloof tussen de rijke en de arme landen, de strijd van minderheidsgroepen voor vrijheid, bepaalde categorieën mensen die in de rijke westerse landen geen deel hebben aan de welvaart en in armoede leven, de verhouding tussen de rassen en vele andere.

Er bestaan in onze westerse samenleving scheef gegroeide verhoudingen.

Ik beweer niet, dat alle mensen aan elkaar gelijk moeten of kunnen zijn. Er bestaan mensen met lichamelijke gebreken en geestelijke tekorten. Er zijn ook mensen met bijzondere begaafdheden. Wij vinden deze en andere verschillen tussen de mensen terug in de vele verschillende samenlevingsverhoudingen. De verscheidenheid, de veelkleurigheid en het dynamische van de samenleving komt er in uit.

Het trieste is echter, dat er in onze samenleving ook zoveel onrechtvaardige verhoudingen bestaan. Wij denken in verband hiermee direkt aan de verschillen in inkomen en vermogen en aan bepaalde categorieën mensen op wie de belastingen het zwaarst drukken. Ik weet, dat de situatie in Nederland (met name in verband met de sociale voorzieningen en verschillende subsidies) gelukkig veel beter is dan bijvoorbeeld in de Verenigde Staten, maar dit neemt niet weg, dat wij onze maatschappijkritische instelling voortdurend levendig moeten houden en moeten toespitsen.

Wij zijn zo gauw geneigd de **bestaande** stand van zaken als vanzelfsprekend te aanvaarden, niet vermoedend dat er groot onrecht bestaat. Juist een christen moet met deze zaak grote ernst maken.

Terecht wijst prof. Verkuyl er op, dat veel christenen de zonde vaak beperkt hebben tot de gedragingen van de individuele mens. Maar ook hele groepen, klassen, volken en rassen vertonen in hun samenlevingsverhoudingen kollektieve of structurele zonden.

Prof. Verkuyl ontkent de zonde van de individuele mens en de bekering en de verlossing van de mens door Jezus Christus geenszins! Hij wijst er met nadruk op, dat dit essentieel is. Hij wijst er echter óók op, dat in de bijbel **hele** volken en **groepen** mensen tot bekering geroepen

DRS. H. G. LEIH - KAMPEN

de hoop der revolutie

Revolutie is vandaag „in”, op een wijze die velen van ons verbijstert.

Inderdaad wordt in onze dagen revolutie met een vrij groot gemak door menigeen voorgestaan. Met even groot gemak is revolutie vroeger bestreden en afgewezen, en dat is ook vandaag nog vrij algemeen het geval; vooral door christenen.

Om dat „met veel gemak” even duidelijk te maken: velen die het pleit voeren voor revolutionaire omzetting van een bepaalde maatschappij, al of niet met geweld, maar meestal eventueel óók met geweld, vergeten enerzijds dat geweld bepaald niet altijd een creatieve kracht is en anderzijds dat er met „revolutie” meer aan de hand is dan alléén opruiming van onrecht en onderdrukking.

Aan de andere kant zijn heel wat tegenstanders van revoluties er zich niet of onvoldoende van bewust, dat opstanden en revoluties in het algemeen maar al te reële oorzaken hebben, dat datgene waartegen die afwijzing zich richt inderdaad in verreweg de meeste gevallen niet mag bestaan.

Het woord revolutie is momenteel in het Westen sterk in inhoud vervaagd. De geladenheid die het woord vroeger had bij mannen als Robespierre, Marx, Domela Nieuwenhuis, Lenin en bijvoorbeeld in de socialistische arbeidersbeweging in de 19e eeuw, en die wij thans nog zo duidelijk onderkennen bij Mao Tse-toeng, Fidel Castro, 'Che' Guevara (allen in de „Derde Wereld”!), is bij ons wel zo ongeveer verdwenen.

Revolutie wordt tegenwoordig in de westerse wereld zeer ruim gebruikt voor allerlei diepgaande, radicale veranderingen die zich op allerlei levensterreinen voordoen, politiek en maatschappelijk, technisch en wetenschappelijk, zelfs cultureel en godsdienstig. Omstreeks 1800 was er al de, achteraf zo genoemde, Industriële Revolutie, die een totaal nieuwe wijze van produceren bracht. In deze zin zijn er in de 20e eeuw, en vooral in de laatste decennia, nogal wat „revoluties” geweest: er verandert in onze dagen ontzaglijk veel, met een verbijsterende snelheid: computer, ruimtevaart, kernsplitsing, harttransplantatie, hoe lang zou de opsomming niet worden!

In dit alles zit het element van een totaal anders zijn dan voorheen, van een, overigens niet bewust als zodanig bedoelde breuk met hetgeen er vroeger, zelfs tot voor kort, bestond. Anderzijds zit er in dit alles toch ook weer een, zij het buitengewoon versnelde, continuïteit: men bouwt verder op hetgeen reeds vroeger door bijvoorbeeld de wetenschap is gevonden.

Bij deze „revoluties” kunnen wij natuurlijk niet spreken van revolutionairen, die de revoluties maken. Ook niet van een revolutionaire gedachte, of van „Ongeloof en Revolutie”. Inderdaad is het niet anders dan een ontzaglijk versneld ontwikkelingsproces.

Over deze 'revoluties' gaat het niet in deze bijdrage, geschreven op uitnodiging van de redactie van „Opbouw”. Wel zullen ze straks nog terloops moeten worden aangestipt.

In ons artikel handelen wij, naar de bedoeling van de redactie, over revolutie in de meest gangbare betekenis van onwettig verzet tegen de bestaande politieke of maatschappelijke orde, een verzet dat meestal gepaard gaat met het gebruik van geweld. Bij deze revoluties treden wel „revolutionairen” op, anders dan bij de

hierboven genoemde. Deze revolutionairen zijn er bewust op uit de bestaande machten omver te werpen.

Revolutie in politieke, weldra ook in maatschappelijke zin, is een verschijnsel en tevens een begrip van de laatste twee eeuwen. Wij kunnen zeggen dat het woord zijn huidige inhoud begint te krijgen in 1789, wanneer in Frankrijk de Revolutie losbarst.

Natuurlijk ontkennen wij niet dat er ook vóór 1789 talloze opstanden zijn geweest, al van het begin der mensheid af. Achteraf zijn sommige van deze opstanden door historici en sociologen wel revoluties genoemd, maar de opstandelingen van toen zagen hun verzetsbeweging allerminst zoals de tegenwoordige revolutionairen de hunne zien.

In de Middeleeuwen, de „christelijke” tijd van de westerse geschiedenis, had men een uitgesproken mening over de vraag naar het gerechtvaardigde van opstand en verzet. Algemeen werden de volksopstanden, met name die van de veelal in wanhopige omstandigheden verkerende boeren, afgewezen als goddeloos, omdat ze zich richtten tegen het wettige, door God Zelf gestelde overheidsgezag, en daarmee dus tegen God Zelf. Dat de boeren meestal in grote nood en in wanhoop naar de wapenen grepen om zich recht en een beter lot te verschaffen, dat zij als het ware in „noodweer” handelden, ontging vrijwel iedereen in die dagen.

Anderzijds leefde er in de Middeleeuwen wel een bepaalde gedachte aangaande het recht van verzet. Wijdverbreid was de overtuiging dat niet de staat, doch het recht souverain is. Wanneer nu een vorst de privileges, die hij bij de aanvaarding van zijn gezag had bezworen, schond, was verzet alleszins gerechtvaardigd. In de middeleeuwse standenstaat was dit recht tot verzet zelfs meermalen neergelegd in het positieve recht.¹⁾ Dit positieve recht legde de

uitvoering van het verzet in handen van de vertegenwoordigers der standen, hetgeen later nog terugkomt in de „lagere magistraten” bij Calvijn.

In de 15e en 16e eeuw zien wij allereuwe de opkomst van het vorstenabsolutisme; het recht wordt daarbij ondergeschikt gemaakt aan de staat; de vorst kent zichzelf de bevoegdheid toe naar eigen goeddunken over de bestaande privileges te beslissen, ze eventueel ook in te trekken. Dit bracht vooral de adel, tot dusver de geprivilegieerde stand bij uitstek, tot verweer, meermalen ook tot gewapend verzet. Dat verzet ging veelal samen met het in die tijd opkomende godsdienstige verzet van de volgelingen van Luther en Calvijn tegen de geloofsvervolgingen. Dit samengaan was er vooral in Frankrijk, en in de eerste jaren der Tachtigjarige Oorlog ook in de Nederlanden.

Nu zien we zowel in de volksopstanden, als in de verzetsbewegingen der standen en in de godsdienstoorlogen een duidelijk verlangen, namelijk naar herstel van rechten die men vroeger meende te hebben bezeten en die nu verloren dreigden te gaan of zelfs reeds waren verdwenen. Er is een roep om 'terug', terug naar een verleden dat veel beter heette te zijn dan het heden. Herstel van de oude, nog zuivere kerk der apostelen, herstel van de vroegere sociale toestanden toen er nog geen horigheid bestond, herstel van de oude privileges, wij komen dit steeds weer tegen in de middeleeuwse verzetsbewegingen, in de opstand der Nederlanden tegen Spanje en tegen koning Filips II, bij Cromwell, zelfs tot op zekere hoogte nog in de Amerikaanse Vrijheidsoorlog tegen het einde van de 18e eeuw, kort voor de Franse Revolutie.

Ook thans treffen wij dit teruggrijpen op een geïdealiseerd verleden nog vrij veel aan. De Duitse verzetsbeweging tegen het hitleriaanse nationaal-socialisme wilde in het algemeen beslist geen revolutie heten, betoende zich veel eerder nogal wat verlegen met het gerechtvaardigde van opstand tegen een op zichzelf wettig geacht gezag. Het was juist het streven om de vrijheden en democratie van weleer te herstellen. Terecht heet het aangrijpende boek van Bonhoeffer, „Widerstand und Ergebung”, en niet „Revolution und Ergebung”!

Men zou hier onderscheid kunnen maken, en m.i. ook móeten maken, tussen enerzijds verzet en zelfs opstand en anderzijds revolutie. Beide hebben gemeen de afwijzing van een bepaalde, op dat moment bestaande politieke of sociale orde, bijna steeds een onrechtvaardige orde.

Maar in opstand zit een historisch element, zit vaak trouw aan oude waarden, die verloren lijken te zijn gegaan. Verzet bedoelt **genezend** te werken; als het gezwel is weggenomen, zo denkt men, is de zieke maatschappij genezen. Een opstand heeft meestal een beperkte en concrete doelstelling en draagt in het algemeen een spontaan karakter; ze is niet theoretisch voorbereid, maar uit de nood van het moment geboren. Veelal stellen de opstandelingen **achteraf**, in elk geval niet vóór het begin van hun opstand, pogingen in het werk om hun zaak te rechtvaardigen en in hun hart voelden zij zich daar nogal verlegen mee.

Voor vele opstandelingen van vroeger en later tijd (wij denken daarbij niet aan slechte en kwaadwillende elementen die met graagte meededen) gold de regel: zij móesten wel, maar wilden liever niet! Het geweten sprak ook zijn woordje mee.

Zij zeggen zonder meer „nee!” tegen de bestaande samenlevingsvormen (structuren). Zij willen deze elimineren en tot een vernieuwde samenlevingsorde komen op een hoger plan. Bij dialektische denkers komt men de volgende gedachten in allerlei vormen regelmatig tegen: zoals de samenleving nu bestaat is het niet goed; het kan beter; wij nemen geen genoegen met de bestaande samenlevingsstructuren; de bestaande samenlevingsorde moet geëlimineerd worden, waarin de mens zich volkomen zal kunnen ontploien.

Deze dialektische (uit tegenstellingen bestaande) wijze van denken impliceert een diep in de samenleving ingrijpende visie, stimuleert tot buitenparlementaire acties en dringt ons tot verder dóórvragen.

Tegenwoordig heeft de zgn. „kritische theorie” van de neo-marxistische Frankfurter Schule onder studenten veel belangstelling. Eén van de centrale gedachten in deze „kritische theorie” is, dat het individu niet meer in staat is te doorzien hoe zijn persoonlijke moeilijkheden en frustraties in verband staan met scheef gegroeide maatschappelijke verschijnselen waarbinnen hij leeft. Deze situatie leidt tot de mensonwaardige situatie, dat de mensen zich aan deze wanverhoudingen gaan aanpassen. Deze kritische theorie belicht o.a. de desastreuze gevolgen die bepaalde maatschappelijke verschijnselen hebben voor het mensenleven.

Hoewel het marxisme en het christelijk geloof elkaar in wezen vijandig gezind zijn, wil dat nog niet zeggen dat de marxistische theorieën christenen niets te zeggen zou hebben. Integendeel. De marxisten hebben de christenen vaak aan hun hoge roeping herinnerd en hen in gebreke gesteld.

Men heeft het in het verleden dikwijls de feitelijk bestaande samenlevingsstructuren voor normatief gehouden en gesproken over „onomstotelijke feiten” en over „eeuwige structuren” en daarmee de meest goddeloze sociale verhoudingen en wantoestanden in stand gehouden.

Het lijkt mij echter ook onzinnig dat christenen alleen maar bij marxisten in de leer gaan.

Suggereer ik een tussenpositie? In geen geval!

Christenen hebben door hun overtuiging een **eigen** uitgangspunt en een **eigen** visie op de samenleving.

Een normatieve, uit de christelijke geloofsovertuiging voortkomende beoordeling reikt ook boven de feitelijk bestaande samenlevingsstructuren uit. Dit betekent een voortdurende en intensieve konfrontatie van het feitelijk bestaande en de normatieve bezinning.

De woorden „maatschappijvormen” of „samenlevingsstructuren” wekken vaak de indruk van een vastgeroeste orde-lijkheid in de samenleving. De samenlevingsstructuren bestaan uit min of meer duurzame posities die de mensen innemen en dit zijn vaak machtsposities: de mogelijkheid om het gedrag van anderen (vaak in grote mate) te beïnvloeden. De structuren ziet men dus vaak als vastgeroeste machtsverhoudingen en die moeten het tegenwoordig ontgelden.

Vanuit de christelijke geloofsovertuiging betekent dit een kritisch beoordelen van de bestaande verhoudingen in de samenleving. Dit betekent o.a. het streven naar de afbraak van onrechtvaardige machtsverhoudingen en het helpen bewonderen van ontwikkelingsmogelijkheden van zoveel mogelijk mensen in de samenleving. Of het nu gaat om protesten van studenten tegen te weinig inspraak, over pleidooien voor medezeggenschap en winstdeling van werknemers, of over stakingen van postbestellers of baggeraars, het zijn meestal uitingen van in de samenleving bestaande onrechtvaardige verhoudingen en breukverschijnselen, die in de gezinnen met de lagere lonen en in het individuele mensenleven diep insnijden.

Wil een christelijke politiek in onze samenleving iets betekenen, dan moet zij in elk geval voor deze sociale kwesties oog houden en voortdurend bereid zijn aan de vernieuwing van de samenleving mee te werken.

Maatschappijkritiek zonder zelfkritiek is leeg.

Zelfkritiek zonder maatschappijkritiek is blind.

(stelling behorend bij het proefschrift

van dr J. Klapwijk

„Tussen historisme en relativisme”)

¹⁾ Wij komen dat tegen in enkele Spaanse staten, in de Engelse **Magna Charta** (1215); ook in de **Blijde Inkomste** van 1356 in het hertogdom Brabant, waarop men zich nog in 1568 beriep, om de opstand tegen Spanje en tegen Filips II te rechtvaardigen.

AAN DE KABOUTERS VAN DE ORANJE VRIJSTAAT

Aan een jonge Kabouter, die ik tot mijn vrienden reken, heb ik het te danken dat ik de „Proklamatie” van de Oranje Vrijstaat in handen kreeg.

Ik heb die proklamatie met aandacht gelezen en ook met de warmte en de sympathie van iemand die de ervaring heeft „dat zijn hart ergens voor open gaat”.

Ik lees die proklamatie als een boodschap over de noodzaak en het onvermijdelijke van een „nieuwe samenleving” en ik erken die noodzaak en ook dat onvermijdelijke, zoals ook in het vervolg nog wel zal blijken. Ik proef ook de oprechtheid, de ernst en de bereidheid om met inzet van alle krachten en met de offers die het vraagt, die „alternatieve samenleving” wáár te maken en ook die bereidheid spreekt aan als iets waarin ik mee betrokken wil zijn.

Als jullie dit in goed vertrouwen van mij willen aannemen, dan zou in dit vertrouwen een uitgangspunt kunnen liggen om contact te hebben over een aantal vragen, die — dacht ik — belangrijk genoeg zijn om niet over het hoofd gezien te worden als we ons inzetten voor zo iets belangrijks als een „alternatieve samenleving”.

Ik ben me er van bewust, dat het niet eenvoudig is om die vragen goed te formuleren en ik besef dat er een gevaar aan verbonden is om die vragen te stellen. Dit gevaar namelijk dat jullie bij het doorlezen van die vragen de indruk zouden krijgen, dat ik van alles wat ik hiervoor gezegd heb, niets heb gemeend en dat ik als het er op aankomt, in die proklamatie niet meer zie dan een hoop „onwezenlijke onzin”. Ik wil jullie vriendelijk en dringend vragen, zulke gedachten op zij te schuiven en de moed op te brengen om te blijven geloven aan de oprechtheid van de woorden die aan het begin van dit verhaal te lezen zijn.

Daarom wil ik ook voorstellen dat ik er hardstikke van overtuigd ben, dat er een nieuwe wereld, een nieuwe samenleving komt en dat geen mens en geen legers met miljoenen tanks en vliegtuigen en grote massa's atoombommen en wat er nog meer voor afschuwelijke verschrikkingen mogen bestaan, die nieuwe samenleving zullen kunnen tegenhouden.

Daar wil ik dan nog aan toevoegen dat ik er even absoluut van overtuigd ben, dat die nieuwe samenleving er een zal zijn **zonder** onrecht, **zonder** uitbuiting, **zonder** minachting van de een voor de ander, **zonder** onderdrukking, **zonder** vijandschap en **zonder** angst.

Het zal een wereld zijn waar plaats en ruimte en vrijheid is voor ieder zonder onderscheid en waar de mensen ongeacht huidskleur of ras in vrede en harmonie met elkaar zullen samenleven. Het zal ook een wereld zijn waar zuivere lucht wordt ingeademd en waar het water schoon zal zijn, waar de vogels blij zullen zingen en de bloemen prachtig zullen bloeien.

Met eenzelfde diepe overtuiging weet ik dat wij voor die nieuwe samenleving ons moeten inzetten met al onze kracht, dat ons leven alleen maar „zinnig” kan zijn als we ons vervuld weten van de boodschap van die nieuwe samenleving die vast en zeker komt, zodat we echt geen genoeg mogen nemen met een samenleving zoals die nu is, in de zin van: wat ons betreft mag het zo nog wel een poosje blijven.

Het zal dus wel duidelijk zijn dat ik niet zo bang ben voor „onwezenlijke onzin”, want als jullie daaraan zouden doen, dan ik zeker niet minder.

Mijn vragen hebben dan ook geen betrekking op technische of organisatorische mogelijkheden, maar het zijn echte „achtergrondvragen”, vragen over wat we geloven en verwachten als we uitzien naar een „alternatieve samenleving” en ons daarvoor inzetten.

De eerste vraag die ik zou willen stellen is deze:

Kan de alternatieve samenleving tot stand komen zonder dat de mensen anders worden?

Er staat in de proklamatie iets waar ik direkt achter ga staan: „De oude maatschappij vergaat omdat ze zichzelf niet redden kan uit haar eigen conflicten”. Ik vind dat een heel juiste en ook een heel belangrijke opmerking, want deze **onmacht** komt natuurlijk niet voort uit de onoplosbaarheid van technische of organisatorische problemen. Als men anders zou **wil-**len zou men best anders **kunnen**. Maar de proklamatie zegt terecht: het zijn de **conflicten** waaruit de oude maatschappij zich niet kan redden. Die conflicten komen voort uit de onwil om zogenaamde „aanspraken”

en zogenaamde „rechten” prijs te geven en „machtsposities” los te laten. En dat wijst er op dat er bij de mensen **zelf** iets niet deugt. Dat „de boomstronk rottend is” is niet een technisch probleem en niet een organisatorische moeilijkheid, maar DAT zit in de mensen zelf.

We kunnen natuurlijk denken dat die rottende boomstronk alleen maar vertegenwoordigd wordt door die kleine groep van mensen die nu aan de macht zijn — politiek en economisch — en dat alle andere mensen in gaafheid leven, maar dat is niet vol te houden als je bedenkt dat **altijd en overal** de mensen zodra ze rijk worden en macht krijgen, die rijkdom en macht gebruiken om door onderdrukking en uitbuiting er zelf nog beter van te worden. Als een heel groot percentage van de mensen gaaf was, dan is het volgens de allereenvoudigste wetten van de kansrekening niet denkbaar dat rijkdom en macht **altijd en overal** in handen komen van hen die niet gaaf zijn. Juist dat **altijd en overal** geeft de aanwijzing dat het kwaad zich over de hele mensheid verspreid moet hebben.

Kunnen we verwachten dat in de alternatieve samenleving de mensen anders zullen zijn?

Als we ontdekken dat de mensen nu eenmaal zijn zoals ze zijn en dat het nergens en nooit anders geweest is, dan ligt het voor de hand dat we ons afvragen of we wel verwachten mogen dat de mensen zullen veranderen. Zijn de wolven en de ratten ook niet altijd geweest zoals ze zijn?

Als wolven en ratten en mensen toevallige produkten van toevallige omstandigheden in een ontwikkelingsproces zijn, bestaat er dan een omstandigheid die wolven verandert en is er een macht die van ratten andere beesten kan maken? **Waar is dan de kracht die van mensen andere wezens, GAVE wezens maakt?** Waar zou die kracht vandaag moeten komen en wat voor zekerheid hebben we dat die kracht het winnen zal?

Kunnen we verwachten dat de alternatieve samenleving er een van vrede en veiligheid en liefde zal zijn? Ook als de mensen niet veranderen?

Ik lees in de proklamatie dat in de alternatieve samenleving de spanning tussen rijkdom en armoede zal verdwijnen door **kollektivering van het bezit**.

Nou dat kan ik begrijpen. Als we zien wat een **macht** — economisch en politiek — de „bezitters” in deze wereld hebben en wat voor ellende deze macht met zich heeft meegebracht, dan kan ik daar helemaal in komen dat de proklamatie zegt: Dat nooit weer. Alleen... dan hebben we het geloof dat de mensen anders zullen worden losgelaten. Want als de mensen anders zouden worden dan zouden in de nieuwe samenleving de „bezitters” hun rijkdom in een eigen vrije en persoonlijke verantwoordelijkheid zo kunnen beheren en gebruiken dat ook de niet-bezitters in vrijheid zouden kunnen meegenieten van de vruchten van die rijkdom. En volken met veel bronnen van welvaart zouden volken die veel minder mogelijkheden hebben zo te hulp schieten dat allen op rechtvaardige wijze deel zouden hebben aan de rijkdom die deze aarde ons biedt.

Als we niet verwachten dat de mensen anders zullen zijn, is het dan voldoende om alleen de rijkdom te kollektiveren?

Als in de nieuwe maatschappij „iedereen verantwoordelijkheid heeft en zijn eigen lot bepalen kan” geldt dan als enige beperking dat die verantwoordelijkheid geen „bezittersverantwoordelijkheid” zal kunnen zijn? „Verantwoordelijkheid hebben en eigen lot bepalen” betekent persoonlijke verantwoordelijkheid met keuzemogelijkheid of wel **persoonlijke verantwoordelijkheid met persoonlijke vrijheid**.

Als de „bezittersverantwoordelijkheid” daar in geen geval onder kan vallen, wat is dan de aard van de verantwoordelijkheid die ieder zal hebben?

De schipper die in een keurig afgebakende vaargeul moet varen heeft de verantwoordelijkheid om netjes binnen de bakens te blijven. Dan gaat alles goed. Dat IS een verantwoordelijkheid, maar het is de **verantwoordelijkheid van een slaaf** tegen wie je zegt: jij hoeft niet te denken, dat doen anderen (de kollektiviteit) wel voor je, jij hebt alleen maar de verant-

woordelijkheid om binnen de bakens te blijven die anderen voor je uitzetten.

Als we nu alle vaargeulen van de maatschappij netjes afbakenen, dan heeft ieder de verantwoordelijkheid om binnen de bakens van zijn vaargeultje te blijven. Dan gaat alles goed. **Maar dan is ieder teruggebracht naar het verantwoordelijkheidsniveau van de slaaf.**

We zijn dan misschien „gelukkige slaven”, maar ergens op een gebouw in Eindhoven heb ik een spreuk gelezen die ongeveer als volgt luidt: „De gelukkige slaaf is de grootste vijand van de vrijheid”. Kunnen we met zo'n slaven-verantwoordelijkheid „eigen lot bepalen”?

Wordt dat niet een **gekollektiveerde** verantwoordelijkheid, met een **gekollektiveerde** lotsbepaling?

En als we zo de mensen „in liefde verenigen”, is die liefde dan niet een „gekollektiveerde liefde” en is een gekollektiveerde liefde nog liefde?

Uiteraard moet dan de volgende vraag luiden:

Kunnen we deze kollektivisering aanduiden als een „herstel van de eenheid tussen al wat leeft”?

De meest beklemmende vraag is hier: Is de eenheid tussen al wat leeft mogelijk, denkbaar?

Kunnen we over zo iets als „eenheid” praten als „al wat leeft” nu eenmaal is zoals het is: de wolven en de ratten en de mensen? Als „al wat leeft” niet anders is dan een toevallig mengsel van toevallige produkten die door toevallige omstandigheden ontstaan zijn en als dat toevallige mengsel er nu een is dat toevallig vervuld is van **tegenstrijdige** belangen en **tegenstrijdige** begeerten en **tegenstrijdige** levensdriften, is er dan iets anders denkbaar als de CHAOS? De chaos van wantrouwen, achterdocht, uitbarstingen van haat en vijandschap en een allesbeheersende angst en vertwijfeling.

Waar komt in deze chaos de kracht vandaan die eenheid brengt tussen al wat leeft? Waar vindt die kracht een aangrijpingspunt?

Hiermee kom ik vanzelf tot mijn laatste vraag die eigenlijk een samenvatting van alle vragen is:

Als er geen oorsprong en geen voedingsbron is voor een kracht die de mensen verandert en een kracht die de eenheid tot stand brengt tussen al wat leeft? Waar zetten we ons dan voor in?

Brengt de kollektivisering van de rijkdom en van de verantwoordelijkheid en van de lotsbepaling ons dan niet tot een kollektivisering van alle elementen van de chaos:

kollektivisering van wantrouwen en achterdocht
kollektivisering van haat en vijandschap
kollektivisering van angst en vertwijfeling
Is er voor de „gelukkige slaaf” een ander uitzicht dan te worden tot de meest beklagenswaardige mens?

Misschien zou er nog meer te vragen zijn maar het lijkt me voldoende om het hierbij te laten. Ik denk dat ik niet overdreef toen ik zei dat het erg gevaarlijk is om zulke vragen te stellen en dat er **moed** voor nodig is om te blijven geloven aan de woorden van sympathie en bijval die ik aan het begin van dit verhaal geschreven heb.

Toch zou ik willen dat we samen die moed oprichten, want **jullie hebben gelijk**. De oude samenleving verdwijnt en moet verdwijnen. Er komt een nieuwe samenleving op ons af. Dat is vast en zeker. Wat ik van die nieuwe samenleving geloof en verwacht heb ik al gezegd.

Maar we kunnen aan die nieuwe samenleving niet deelnemen — zinnig en met verantwoordelijkheid en in vrijheid — en we kunnen die niet met vreugde verwachten, als we niet de moed hebben om **met elkaar** de vragen onder ogen te zien die op ons afkomen en waar we **niet onderuit kunnen**.

Daarom zoek ik contact met jullie, die een **verwachting** hebben en die uitdragen. Voor ieder die bereid is om met mij over die verwachting te praten en de vragen onder ogen te zien ben ik ter beschikking.

Mijn adres is: W. F. Coumou,
Jacob Oppenheimstraat 40, Eindhoven.

proklamatie van de oranje vrijstaat

Hoe ontstaat uit de oude maatschappij een nieuwe maatschappij? Als een paddestoel op een rottende boomstronk.

Uit de sub-kultuur van de bestaande orde groeit een alternatieve samenleving. De ondergrondse maatschappij van de opstandige jongeren komt boven de grond en gaat, onafhankelijk van de nog heersende autoriteiten, zichzelf sturen. Deze revolutie voltrekt zich nu. Dit is het einde van de underground, van het protest, van het demonstrenen; van nu af aan geven wij onze energie aan de opbouw van een anti-autoritaire maatschappij.

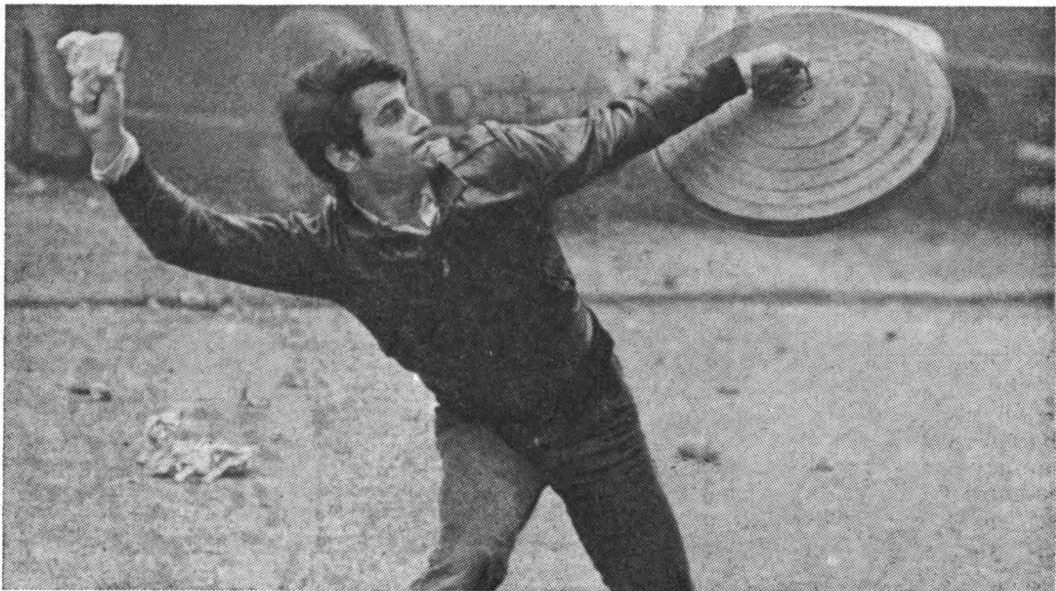
Wat wij van de oude maatschappij kunnen gebruiken zullen wij nemen: kennis, socialistische idealen en het beste van de liberale tradities. De paddestoel van de nieuwe maatschappij voedt zich met de sappen van de rottende boomstronk tot zij vergaan is. De oude maatschappij zal voor onze ogen verslijten; wij zullen haar opgebruiken. Links en rechts zullen de paddestoelen van de nieuwe maatschappij zich uitzakken. Heksenkringen van kaboutersteden zullen zich federeren tot een wereldomspannend het: de Oranje-Vrijstaat.

Waarom vergaat de oude maatschappij? Omdat zij zichzelf niet kan redden uit haar eigen conflicten. De politieke spanningen tussen de bestaande autoritaire regeringen kunnen elk moment in een militaire katasstrofe uitbarsten. De agressie van de officiële technologie en industrie tegenover de natuur breken het biologies milieu systematisch af en zal binnen enkele jaren uitloppen op apokalyptische rampen. Ongekende epidemieën, voedselvergiftiging en hongersnood, massale sterfte onder dier en mens zijn onafwendbaar wanneer niet de opkomst van een nieuwe cultuur dit voorkomt. Een nieuwe cultuur met een nieuwe mens: de kultuurkabouter, die de spanning tussen de natuur en de oude cultuur zal opheffen. Die de dieren verstaat en de mensen in liefde verenigt, die de eenheid tussen al wat leeft herstellen zal.

De kultuurkabouter in de nieuwe samenleving zal de conflicten van de tot verdwijnen gedoemde, oude maatschappij tot een oplossing moeten brengen. Zijn taak zal het zijn de spanning tussen stad en platteland weg te nemen door een huwelijk tussen stad en platteland, de spanningen tussen „verantwoordelijke” kommandant en onverantwoordelijke soldaat, tussen autoriteit en onderdaan, tussen regering en volk op te heffen door de schepping van een nieuwe maatschappij waarin iedereen verantwoordelijkheid heeft en zijn eigen lot bepalen kan, de spanning tussen arbeid en vrije tijd te beëindigen, de spanning tussen rijkdom en armoede te overwinnen door de kollektivisering van het bezit. De kultuurkabouter zal het volkomen huwelijk tussen de tegenstrijdigheden van het oude systeem sluiten. Dwaars door de oude, gevestigde orde heen zal een nieuwe maatschappij zich sturen. Voor het provotariaat is de regering in Den Haag nog slechts een schaduw-kabinet, zijn de burgemeesters nog maar schaduw-burgemeesters, zijn knuppelende politie-agenten nog slechts spookverschijningen van een verdwijnend bestaan. Hun wetten, ambtsketenen en knuppels verliezen hun greep op een nieuwe realiteit die wij creëren.

De oude maatschappij kan de strijd tegen de nieuwe niet onder controle brengen, laat staan winnen. Zij is op eigen kracht onmogelijk in staat de problemen van autoritaire en natuurverminking op te lossen. Ook de oude maatschappij kan daarom alleen nog gered worden als zij de kenmerken van de nieuwe overneemt. Voor de keus gesteld tussen ondergang en assimilatie met de nieuwe maatschappij is zij ook gedwongen de weg van de lieve revolutie in te slaan.

Revolutionaire student in Parijs

In opstand en verzet zit iets van noodweer, iets van door de benauwende situatie tot verzet gedwongen zijn. Dat geldt trouwens ook van de moderne revoluties. Maar terwijl de verzetsmensen van vroeger en later tijd met de zaak wel enigszins verlegen waren, kent de bewuste revolutionair die verlegenheid ten aanzien van het gerechtvaardigde van zijn opstand in het geheel niet meer. Dat gerechtvaardigde is een vanzelfsprekende zaak. De revolutie wordt **bewust geproclameerd** en beschouwd als de enige weg niet alleen tot bevrijding uit een concrete verdrukking, maar ook tot algehele redding van alle mensen uit alle onvrijheid en nood.

In de revolutie van vandaag is sprake van theoretische en praktische voorbereiding vooraf, om klaar te zijn op het moment dat men tot de revolutionaire daad kan overgaan. De revolutie is dus, anders dan verreweg de meeste „gewone” opstanden, een **bewuste** daad tot omverwerping van de bestaande maatschappij; daarbij staat ze (en dat is m.i. een van de meest wezenlijke trekken van de moderne revoluties) in het teken van de verwachting, van de zekerheid dat een nieuwe, betere orde zal kunnen worden geschapen.

In de Middeleeuwen was er nauwelijks iets van een aardse toekomstverwachting. De enige toekomst van de mens zag men liggen in het leven na de dood, in de hemel. Men leefde, soms in vreden en beven, naar de hemel toe en achtte in diepste wezen de aarde en de aardse toekomst als van geen of van weinig betekenis. Het zich terugtrekken uit de wereld, bijv. in het klooster, gold als een van de hoogste uitingen van godsdienstige gezindheid. Om in moderne taal te spreken: men dacht „verticaal” en veronachtzaamde de „horizontale” aspecten van het leven. Ondanks alle bruisende levensvreugde, die ook de Middeleeuwen volop kenden, was de grondtoon, de religieuze grondtoon, wezenlijk pessimistisch; tevens huiverig voor alles wat maar leek op wat dieper gaande verandering in het bestaande levenspatroon. Het bestaande is van God, streven naar verandering is ontevredenheid met wat God ervan heeft gemaakt.

Het zijn vooral de niet-kerkelijke bewegingen van Renaissance en van Humanisme, die — ofschoon vooral in het begin nog in veel opzichten religieus bepaald — het eerherstel prediken van de aarde en van de mens en die, in reactie tegen de verabsolutering van het

„verticale”, duidelijk accent willen leggen op het „horizontale”. Er komt een toekomstverwachting op die steeds meer een uitsluitend aards karakter gaat vertonen.

Deze louter aardse, zich van het woord der kerk en later ook dikwijls van het Woord van God emanciperende, toekomstverwachting bloeit enkele eeuwen later op in de zgn. Verlichting met haar verkondiging van de almacht van de menselijke rede, met haar kritische geest ten aanzien van alle traditie en van alle autoriteitsgeloof, met haar ideaal van de menselijke vrijheid en menselijke autonomie. Hier leeft niet meer het middeleeuws-religieuze gevoel van machteloosheid en afhankelijkheid ten opzichte van de Schepper en van de natuur, maar het trotse bewustzijn van eigen macht, het besef dat men de natuur kan beheersen en zelfs de mens tot de volmaaktheid toe kan verbeteren.

Dit alleszins gesecculariseerde vooruitgangsgeloof (inderdaad een geloof!) is m.i. kenmerkend geworden voor de revolutiegedachte sedert 1789. Al in de jaren van de Franse Revolutie is het duidelijk te bespeuren. Condorcet, een van de meest typische en meest sympathieke Verlichtingsgelovigen, ziet de revolutie onweerstaanbaar leiden tot „oneindige vooruitgang in de menselijke geschiedenis” en poogt te concretiseren: technische volmaking, verlenging van het mensenleven, uitbanning van de oorlog, een volkenbond, één wereldtaal. Robespierre ziet als doel van de revolutie „de moraal en de deugd te stellen in plaats van egoïsme en ondeugden”.

Wij zien het: dat alles is heel wat meer dan omverwerping van de absolutistische monarchie en van de heerschappij der adellijke grootgrondbezitters. De revolutie brengt een nieuwe aarde, ze vertoont eschatologisch perspectief. Velen hebben aan zo'n perspectief diepe behoefte, want in hun vaak maar al te concrete nood hebben zij niet veel meer.

De Franse Revolutie pretendeert ook op politiek en sociaal terrein iets te realiseren: vrijheid, gelijkheid. Het is triest dat er een tijdperk-Robespierre aanbreekt met zijn guillotine-terreur, gevolgd door de militaire heerschappij van Napoleon. En als de kruiddampen wat zijn opgetrokken, is weliswaar aan de hegemonie van de weleer machtige standen in Frankrijk een einde gekomen, maar krijgt nu een nieuwe stand, de bourgeoisie, de welgestelde burgerij met haar economische belangen, het

veelszins voor het zeggen, onder meer door middel van een beperkend kiesstelsel. De zgn. Vierde Stand, de bezitlozen, de „proletariërs”, deelt allerminst in de tot stand gebrachte vrijheid en gelijkheid.

De Franse Revolutie kan daarom niet als beëindigd worden beschouwd.

In dit verband komen wij op de naam van Karl Marx, de grote voorvechter van de bevrijding van de arbeidersklasse in de vorige eeuw.

Het is in kort bestek ondoenlijk de vele aspecten van Marx' revolutieleer te bespreken of zelfs maar te noemen. Het komt mij voor dat vooral twee elementen in het kader van dit artikel de nadruk dienen te verkrijgen.

Marx is niet de eerste, maar wel de meest consequente denker die aan het in die dagen snel opkomende sociale vraagstuk alle aandacht wil schenken. Hij ziet, in vele opzichten terecht, de Franse Revolutie als een primair burgerlijke revolutie, die wel de politieke emancipatie van de bourgeoisie heeft tot stand gebracht, maar het vraagstuk van de sociale gelijkheid heeft laten liggen. En dat, nu juist in deze zelfde tijd een nieuwe klasse is opgekomen, die in haar totale zelfvervreemding het totale verlies van alle menselijkheid vertegenwoordigt: het proletariaat moet lijden op een welhaast onvoorstelbare wijze; maar juist de volheid van lijden maakt bij Marx de proletariërs tot het messiaanse volk, dat plaatsvervangend voor alle mensen zal strijden en de definitieve verlossing zal realiseren in de communistische maatschappij, waar aan elke klassentegenstelling en onderdrukking een definitief einde zal komen, omdat de klassen zelf zullen verdwijnen in de totale gelijkheid van alle mensen.

Maar ook hier brengt de revolutie meer dan alleen concrete lotsverbetering: in de komende maatschappij van het communisme zal niet alleen alle sociale nood verdwijnen, maar zal tevens een nieuw **type**, een nieuw **soort** (men lette op dat „type”, „soort”!) mens ontstaan, dat boven alle kwaad en verdrukking en haat zal uitrijzen, een nieuw volmaakt mens-type. Ook hier dus het vooruitgangsgeloof, stammend uit de Verlichting! Marx verwacht dus dat de sociale revolutie het wonder zal realiseren van de totale omzetting niet alleen van de maatschappij, maar ook van de mens.

Er is echter bij Marx een heel ander aspect, vóór hem reeds door enkele zgn. utopistische socialistische geaccenteerde, nl. het aspect van de onvermijdelijkheid, van de onafwendbaarheid van de revolutie, die besloten ligt in de historische ontwikkeling en daarin een positieve rol speelt: „De revoluties zijn de locomotieven van de geschiedenis”. De geschiedenis is eenvoudig ondenkbaar zonder revoluties, en elk verzet tegen revolutie is verzet tegen de loop der geschiedenis zelf.

In wezen is voor Marx niet belangrijk de vraag of revoluties ethisch aanvaardbaar zijn, maar of de omstandigheden er rijp voor zijn; zijn ze dat, dan komt de revolutie zeker.²⁾

Twee zijden dus bij Marx: de onvermijdelijke revolutie, die zeker zal komen, omdat ze in de loop der historische ontwikkeling besloten ligt: het menselijk handelen is hier dus niet fundamenteel belangrijk meer, maar wordt zelf door die omstandigheden bepaald. Anderzijds Marx' oproep tot menselijke activiteit: Verenigt u! strijdt! verlost uzelf!

Het zal in het latere marxisme een groot probleem wor-

Lenin

²⁾ Het komt ons voor dat in de huidige sociologische beschouwingen over het revolutieverschijnsel, ook (in verband daarmee?) in verscheidene recente „theologieën van de revolutie”, dit determinisme dominerend is. Het gevolg is uiteraard dat de mens, als de revoluties toch niet te vermijden zijn, zich slechts daarbij kan neerleggen en niet meer een zelfstandige beslissing kan nemen.

den hoe deze onoverbrugbare kloof toch wél te overbruggen.

De strijd vóór of tegen de revolutie brengt tot radicalisering. Niet in Europa, waar door wetgeving en toenemende volksinvloed een beter sociaal klimaat wordt tot stand gebracht en een andere weg dan die van revolutie gaandeweg door steeds meer socialisten wordt geprefereerd.

Maar er is meer dan Europa alleen. De revolutiegedachte en -verwachting gaan op weg naar het Oosten. In Rusland komt in 1917 het radicale communisme aan de macht, met een boodschap van heil, die vooral in Azië door menigeen met gespitte oren wordt beluisterd. Bevrijding van de kapitalistisch-imperialistische overheersing door de westerse volken, een einde maken aan het kolonialisme, het is voor de Aziatische volken concreet belangrijker dan het nieuwe type mens, waar ook Lenin van spreekt.

Maar één man is er in Azië in elk geval die deze gedachte van de nieuwe mens, van de Nieuwe Socialistische Mens, met graagte hanteert: Mao Tse-toeng. Na langdurige revolutionaire activiteit, tenslotte bekroond met een totale overwinning, weet hij in het huidige China zijn ideeën in een deel van zijn volk in te gieten. Zoals bij Marx, en bijna nog meer dan bij Lenin, is revolutie zijn wachtwoord en zijn verwachting. Dóórgaan moet de revolutie, de revolutie nu in de meest totale zin van algehele breuk met alle traditie, met alle elders bestaande sociale orde, zelfs met de verstarring van het revolutionaire elan in de eigen partij. De revolutie is permanent, ze gaat door, nog steeds door: in voortdurende revolutionaire strijd is de mensheid op weg naar de nieuwe heilmaatschappij, naar het communisme, naar de Nieuwe Socialistische Mens. Daartoe moet de jeugd worden gemobiliseerd: de Grote Culturele Revolutie brengt in 1966 de jongeren op straat, in de strijd tegen de verstarde bureaucratistische kaders, ook in de

partij, tegen de geestelijke erfenis van de oude Chinese cultuur, tegen de intellectuelen die nog steeds de neiging hebben zelfstandig te denken. Lin Piao staat Mao trouw ter zijde in diens „tweede revolutie”, die stellig het ideologisch element niet mist, maar tevens de machtsstrijd representeert in de hoogste Chinese partij-regiën.

Het lijkt in 1966 of Mao Tse-toeng in één grootse poging heel de historische onvermijdelijkheidsleer van Marx de baas wil worden en de communistische revolutionair de geschiedenis wil laten beheersen. De actieve revolutionair, dat is de mens die de toekomst maakt, die de Nieuwe Socialistische Mens snel naderbij zal brengen!

Marx is de theoreticus, de profeet van de revolutie, maar ook de geschiedfilosoof van het revolutieverschijnsel; Lenin is in de eerste plaats de practicus. Mao is profeet en practicus beide.

Vandaag constateren wij dat de revolutieverwachting, min of meer marxistisch gekleurd, zich over de aarde verbreidt, het duidelijkst naar Latijns-Amerika. Er is maar al te veel reden tot ontevredenheid, de bestaande machten hebben zich ethisch onaanvaardbaar betoond. Wie ook maar enigszins op de hoogte is van de mensonterende toestanden in grote delen van de wereld en weet dat de daar heersende politieke en economisch-sociale machten opzettelijk en bewust het onrecht continueren, zal geen enkel woord tot excuus kunnen vinden. Ethisch verwerpelijk, dat is ons oordeel over het gewelddadige conservatisme in verscheidene delen van Latijns-Amerika. En voor een christen is het nog meer schrijnend dat deze hele situatie wordt verdedigd met een reeks van argumenten, die voor een deel nog aan een of andere christelijk-lijkende moraal zijn ontleend!

Déze status-quo, déze 'establishment', is ten enenmale verwerpelijk.

Maar is dan de revolutie ethisch aanvaardbaar?

Mao Tse-toeng

Revolutie is méér dan verzet. Menig christen erkent in bepaalde gevallen het recht van verzet tegen de overheerser. Weinigen onder ons beschouwen het ondergrondse verzet in Duitsland tegen het God- en mensonterende Hitlerregiem als verwerpelijk. Zou afwijzing van sociale wantoestanden, van de totale ontmenselijking van de massa, in de wereld van Latijns-Amerika en elders (bijv. Griekenland, Spanje, Portugal) dan verwerpelijk zijn? Wij kunnen in Nederland natuurlijk gemakkelijker theoretiseren dan concrete oplossingen aan de hand doen. Maar het lijkt onverantwoordelijk dadelijk een veroordeling uit te spreken over hen die als Camilo Torres, in een afschuwelijke noodsituatie hun toevlucht hebben genomen tot gewelddadig verzet tegen een geweld hanterend bewind dat gevestigd is op belang en op macht. Ook al is stellig de voorkeur uit te spreken voor het geweldloze

verzet van een Helder Camera, zoals indertijd van Luther King. Maar wij weten: de tot verzoening uitgestoken hand van King is weggeslagen, hijzelf heeft een kogel in het lichaam gekregen. Camera is meermalen met de dood bedreigd. Het lijkt een onbegaanbare, zeker toekomstloze weg.

Het is inderdaad waar dat opstand en revolutie worden opgeroepen door de godvergeten gereeders die hun gezag tot een aanfluiting hebben gemaakt in een totaal verzaken van hun plicht, in een volkomen liquidatie van alle ethische waarden.

Is het de lezers wel eens opgevallen dat verreweg de meeste revolutionairen worden gedreven door duidelijk ethische motieven? Zij willen de armen en verdrukten te hulp komen, als anderen het niet doen; zij wagen hun leven en offeren het hoogste wat zij hebben in dienst van de menselijkheid. 'Che' Guevara is dood, Camilo Torres, de christen-revolutionair, is dood; en wie zal de vele naamlozen tellen die hun leven hebben geofferd in dienst van wat zij zagen als menselijkheid, vrijheid, recht?

Is de revolutie dan toch ethisch aanvaardbaar?

Maar nu grijpen wij nog even terug. Wat is revolutie?

Wij hebben het al gesteld: revolutie is méér dan alleen strijd voor recht en vrijheid. Mogen wij, in aansluiting bij wat wij elders hebben geschreven,³⁾

³⁾ H. G. Leih, „De Moderne Revolutie”, in: **Confrontatie met de Revolutie**, z.p. en j. (lezing op het Paascongres 1969 voor geref. studenten en academi). Meer historisch in het m.n. voor het middelbaar onderwijs bestemde **Revolutie. Ideaal en verwachting** (serie: Dichterbij, Kok, Kampen, z.j.).

Rode Garde
in
China